

Іван Монолатій,

завідділом науково-дослідницької роботи Музею історії міста Коломиї, студент історичного факультету Прикарпатського університету імені В. Стефаника

ЗАГАДКА ЯКУБА ОРЕНШТАЙНА

Минуле українського друкованого слова¹ пов'язане з такими провінційними єврейськими друкарнями, як: А. Міллера-Сина в Стрию (1887-1893), Ф. Веста у Бродях (1894), В. Цеперканделя в Золочеві (1913), І. Айхельбергера у Львові (1910-1923), В. Браунера в Коломиї (1905-1923), що мали відповідні шрифти й друкували значну частину книжкових, періодичних та інших видань українською мовою².

Феноменом у цій справі дослідники називають єврейського підприємця-комерсанта та видавця Якуба Оренштайна (1875-1943?), який спричинився до внеску єврейського друкарства Східної Галичини в українську національну культуру³.

«Життя пливло у місті трьома герметично відокремленими течіями, - писав сучасник тих подій, - українці, поляки і жиди творили щільно замкнені групи, щоб не сказати гетто. Так було на полі мовному, товариському, культурному, політичному й релігійному»⁴.

Поодиноким винятком у провінційному бутті стало засноване Я. Оренштайном у 1903 р. видавництво «Галицька накладня»⁵. Не маючи спочатку ані власної друкарні, ані належної фінансової бази, фірма за короткий строк вдало монополізувала видавничий рух у краї.

У післямові до першої книжки видавництва - «Начерку історії української літератури» Б. Лепкого видавець пояснював, що ідея книжкової серії «Загальна бібліотека» «виринула в кружку тутешніх українців, ширих прихильників рідної культури, а нам (тобто Оренштайнові. - *І.М.*) припала честь перевести ту гадку в діло»⁶.

Єврейський видавець, за словами Б. Романенчука, запевняв, що «видавництво постарається добути на світ Божий не одну забуту або тяжко доступну українську книжку, а разом з тим заповнити не одну з тих численних прогалін, особливо на полі популяризації наук, які так дошкульно й довго ми відчували»⁷. Підкреслимо, що біля витоків «Загальної бібліотеки» стояли і невідомі нам, через брак документальних свідчень, викладачі та професори

Коломийської української гімназії, активні діячі філії Руського педагогічного товариства та осередку «Просвіти».

Заангажувавши до видавничої праці молоду генерацію українських галицьких учених і майстрів слова, Я. Оренштайн у коломийський період своєї видавничої одисеї видав якісні художньо й поліграфічно твори Т. Шевченка, І. Франка, І. Нечуя-Левицького, Марка Вовчка, С. Руданського, П. Куліша, С. Яричевського, Л. Гринюка, Р. Кіплінга, Л. Толстого, Л. Андреева, А. Франса, Ф. Ніцше, Б. Шоу та ін.⁸

Оренштайнові книжкові серії «Народний декляматор», «Коляди і щедрівки», «Образкові книжки», «Січові співанки» були також загальновизнаним вкладом у нашу літературу, адже приміром «Народний декляматор» - перша з такої низки книжок, у котрій було зібрано найкращі поезії тогочасних українських ліриків на «всі okazji»⁹. Відомими поза межами Галичини стали прекрасно видрукувані праці «Атлас географічний» та вагомий науковий доробок Мирона Кордуби «Перший атлас в українській мові».

Прилучившись до поширення тогочасної літератури й літературно-критичних матеріалів, Я. Оренштайн збагатив й інші ділянки друкарського мистецтва¹⁰.

Поштові листівки. Що знав зарубіжний світ про Україну та її історію без них? Саме тому Оренштайн розпочинає у власній «Народній накладні» за допо-

могою українського графіка та митця Ярослава Пстрака видання листівок (за підрахунками А. Курдидика, їх було 364, сьогодні відомо 227)¹¹. Усього видавець надрукував 13 серій листівок: 50 з «руськими типами», стільки ж з видами Карпатських гір. Відомими стали серії «Т. Шевченко. Гайдамаки», «Історія України-Руси», «Рідне слово», «Запорізька Січ», «Гоголь. Українські оповідання», «Куліш. Чорна рада»¹². Поштівки не раз стають вагомими історичними свідченнями, написи на них відтворюють побут і колорит епохи.

Переживши лихоліття Першої світової війни, розвал Австро-Угорської монархії, 40-літній Оренштайн подався до Берліна, де 1919 р. відновив своє видавництво під назвою «Українська накладня», сподіваючися збувати друковану продукцію не лише в Європу, а й в Америку та Канаду¹³.

Серед книжкових видань «Української накладні» слід виокремити такі: «Музика» й «Артист» Т. Шевченка, «Царівна» і «Земля» О. Кобилянської, «Рубають ліс» А. Крушельницького, «Записки кирпатого Мефістофеля» В. Винниченка, «Люборацькі» А. Свидницького¹⁴.

Непривітне ставлення нацистів до євреїв змусило Оренштайна 1933 р. втікати до ще вільної Польщі, він вважав себе її громадянином, і відкрити у Варшаві книгарню.

Доля жорстоко розпорядилася останніми роками життя цієї напрочуд загадкової людини. Сьогодні важко твердити, що Оренштайн залишився живим, перейшовши вогонь Варшавського гетто, рятуючи себе та сина. Не розгадана загадка, чому родовитий коломийський єврей, власник багатьох крамниць і комерсант у канцелярських справах видав аж 238 томів «Загальної бібліотеки» саме української та світової класики, з яких 113 припадає на коломийський, а 125 - на берлінський періоди творчості. Важко

збагнути, чому такий видатний чоловік та поборник українського друкованого слова не залишив по собі ніяких документальних свідчень?

Якуб Оренштайн ... Скільки ще нового дізнаємося про нього та його доробок на видавничому полі? Поки що мало вивчено. А досліджувати треба, бо йдеться про людину, котра своєю працею воліла наблизити малограмотних селян, амбітну інтелігенцію та полонізоване священництво до світової й рідної літератур.

¹ Дашкевич Я.Р. Взаємовідносини між українським та єврейським населенням у Східній Галичині (кінця ХІХ - поч. ХХ ст.) // Укр. іст. журн. - 1990. - № 10. - С. 66-67.

² Монолатій І. Коломиєзнавство: нариси історії Коломиї у контексті взаємовідносин слов'янських народів. - Коломия, 1996. - С. 102.

³ Курдидик А. Друковане слово в Коломиї // Коломия й Коломийщина: 36. споминів і статей про недавнє минуле. - Філадельфія, 1988. - С. 321.

⁴ Витвицький В. Коломия // Черногора. - [Коломия]. - 1991. - № 1. - С. 44.

⁵ Васильчук М. Письменство на Коломийщині: Друга пол. ХVІ ст. - 1939 р. - Коломия, 1993. - С. 19.

⁶ Б.Р. Українські видавництва і періодичні видання в Коломиї в 1865-1939 рр. // Коломия й Коломийщина. - С. 326.

⁷ Там само. - С. 326-327.

⁸ Монолатій І. Коломийські книжкові видання 1864-1941 рр.: Каталог // Літопис коломийський. - [Коломия]. - 1993. - № 1. - 32 с.

⁹ Курдидик А. Друковане слово в Коломиї. - С. 320.

¹⁰ Арсак М. Феномен Якоба Оренштайна // Галичина. - [Івано-Франківськ]. - 1996. - 28 лютого.

¹¹ Там само.

¹² Курдидик А. Друковане слово в Коломиї. - С. 321.

¹³ Там само.

¹⁴ Монолатій І. Коломийські книжкові видання. - 32 с.